

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року [електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo.
2. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Шевченко Ольга Вікторівна. – Х., 2008. – 21 с.
3. Криміналістика: учебник для вузов / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.]; под ред. Р. С. Белкина. – М.: Норма – Инфра-м, 1999. – 990 с.
4. Щербаківський М. Г. Нормативне врегулювання використання спеціальних знань у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / М. Г. Щербаківський, С. О. Торопов. – Право і Безпека, 2012. – № 4 (46). – С. – 209-212.
5. Про затвердження порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини 28.11.2012 № 1095/955/119
6. Черечукіна Л. В. Особливості організації кримінального провадження за фактами вбивств на попередньому етапі розслідування: [методичні рекомендації для практ. працівн.] / Л. В. Черечукіна, В. Г. Теленков, МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: Рвв ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 112 с.
7. Шульга Н. Н. Комплексна ідентифікаційна експертиза слідів знарядь, що колючо-ріжуть : автореф дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Н. Н. Шульга. – Х., 1977. – 21 с.
8. Сاینчин С.О. Призначення комплексної експертизи при розслідуванні дітовбивства / С.О. Сاینчин. –: Право, 2013 р., № 2 (40) С. 163-166.
9. Справа тростянецького районного суду Вінницької області за ст. 134 ч.1. ст. 115 ч.2 п.п. 2, 6, 11 КК України «225/602/12.

УДК 343.14**Набруско Марія Степанівна**

аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

У статті досліджується зміст типової слідової картини як елемента криміналістичної характеристики торгівлі людьми. Робиться висновок про доцільність класифікації типових слідів досліджуваного злочину не за їх природою, а за етапами здійснення злочинної діяльності, для яких є характерними відповідні сліди злочину.

Ключові слова: торгівля людьми, криміналістична характеристика, типова слідова картина, сліди злочину.

В статье исследуется содержание типичной следовой картины как элемента криминалистической характеристики торговли людьми. Делается вывод о целесообразности классификации типичных следов исследуемого преступления не по их природе, а согласно этапов осуществления преступной деятельности, для которых характерны соответствующие следы преступления.

Ключевые слова: торговля людьми, криминалистическая характеристика, типичная следовая картина, следы преступления.

This paper examines the contents of a typical trace element pattern as forensic haraktrystyky trafficking. The conclusion of the feasibility of the classification model traces the offense investigated by their nature, and the stages of criminal activities, which are characterized by appropriate evidence of a crime.

Keywords: *human trafficking, criminological characteristics, typical trace picture, evidence of a crime.*

Реалізація комплексу організаційно-правових заходів щодо боротьби з торгівлею людьми в Україні актуалізує необхідність наукових пошуків у сфері криміналістичного забезпечення розслідування цього злочину, оскільки, виходячи з результатів аналізу статистичних даних, практики виявлення, розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про торгівлю людьми, боротьба з цим суспільно небезпечним явищем є недостатньо ефективною.

Так, відповідно до статистичних даних у 2012 р. повідомлено про підозру у 79 кримінальних провадженнях про торгівлю людьми, до суду з обвинувальним актом передано – 58, на кінець звітної періоду рішення не було прийняте у 64 кримінальних провадженнях. Протягом 11 міс. 2014 р. повідомлено про підозру у 70 кримінальних провадженнях, до суду з обвинувальним актом передано – 53, рішення не прийняте у 60 кримінальних провадженнях. Відповідно до суду передано у 2013р. та 2014р. (11 міс.) 44% та 46% кримінальних проваджень, що становить менше половини кількості облікованих у відповідних роках [1].

На наш погляд, однією з причин низького рівня ефективності розслідування торгівлі людьми є недостатня кількість наукових розробок з криміналістичного забезпечення розслідування злочинів цього виду й, відповідно, недостатній рівень їх впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування.

Зазначені вище обставини свідчать про актуальність наукових пошуків у сфері криміналістичного забезпечення розслідування торгівлі людьми, зокрема, визначення змісту такого елементу криміналістичної характеристики злочинів цього виду, як типової слідової картини.

Як неодноразово слушно зазначається в науковій криміналістичній літературі, типові криміналістичні характеристики окремих видів злочинів не можуть мати жорстку, тобто заздалегідь задану структуру. Включення до такої характеристики того чи іншого елементу зумовлено ступенем його інформативності та значущості для розкриття і розслідування даного виду злочину [2, с. 4; 3, с. 26].

На сьогодні дискусійними залишаються питання про зміст та структуру криміналістичної характеристики, тобто про кількісний та якісний склад її елементів. Так, одні дослідники виділяють такі основні її елементи як: особливості способів та слідів злочину; обстановка вчинення злочину; дані, які характеризують учасників злочину; об'єкт посягання. Більшість науковців включають до змісту криміналістичної характеристики від чотирьох-п'яти [4, с. 130-131] до десяти елементів [5, с. 25-26]. Здебільшого до неї включають дані про спосіб вчинення і приховування злочину; сліди злочину (у широкому їх розумінні); особливості обстановки (умови), в якій відбувався злочин; особу злочинця; особу потерпілого від злочину; предмет злочинного посягання.

Подібний стан наукових розробок у напрямку максимального розкриття змісту криміналістичної характеристики певного виду злочину з метою встановлення взаємозв'язків між її елементами заслуговує на увагу, але як слушно зазначив Є. Д. Лук'янчиков, описувати потрібно лише ті ознаки цих елементів, які мають криміналістичне значення [6, с. 187].

Науковий аналіз криміналістичних джерел надав можливість дійти висновку, що структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми представлена, як правило, таким чином: 1) характеристика особи злочинця та потерпілого; 2) особливості механізму слідоутворення; 3) спосіб вчинення злочину [7, С. 17-18; 8, с. 5]; 1) спосіб

вчинення злочину; 2) місце і обстановка; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) потерпіла особа; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (у широкому значенні) [9, с. 268-269] тощо.

У криміналістичній характеристиці торгівлі людьми суттєве значення належить такому її елементу, як “типова слідова картина”. Це пояснюється тим, що розслідування найбільш складних злочинів, зокрема й торгівлі людьми, йде “від слідів злочину до з’ясування обставин його вчинення, встановлення злочинця та його дій” [10, с. 17].

Термін “типова слідова картина злочину” запропоновано М. В. Салтевським, який писав, що “слідова картина”, в широкому її розумінні, утворена як наслідок вчинення злочину, є одним з елементів криміналістичної характеристики злочинів [11, с. 14]. Послідовники вченого під “типовою слідовою картиною” (у широкому розумінні) розуміють сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину [12, с. 253]. Разом з тим, в наукових джерелах також як тотожні використовуються терміни “сліди злочину”, “слідова картина” тощо.

Не зважаючи на велике практичне значення для процесу розкриття й розслідування торгівлі людьми правильного розуміння змісту “типової слідової картини” як елементу криміналістичної характеристики торгівлі людьми, необхідно констатувати недостатній рівень його наукового дослідження й висвітлення.

Лише окремими криміналістами в межах дослідження криміналістичної характеристики торгівлі людьми пропонується виокремлювати у змісті типової слідової картини такі групи об’єктів криміналістичного дослідження, що зберегли на собі інформацію про подію злочину у провадженнях про торгівлю людьми як 1) документи; 2) предмети; 3) електронні носії інформації; 4) пам’ять людей [7, с. 59-60].

Разом з тим слід зауважити, що відповідно до такого розподілу, група “предмети” буде включати в себе досить широке коло матеріальних об’єктів, зокрема, засобів вчинення злочину на різних етапах реалізації злочинного наміру, слідів людини (рук, ніг, біологічних слідів, почерку, відображень зовнішності тощо) та інших. Якщо науковець дійшов висновку про необхідність виокремлення електронних носіїв інформації з числа предметів, хоча за гносеологічною сутністю такі носії є нічим іншим, як предметами, а інформація, що в них міститься (зберігається) є документами, то, на наш погляд, сліди, що залишаються людиною, зокрема, ймовірним злочинцем, також доцільно виокремити з числа предметів.

Більш слушним, на наш погляд, є угруповання слідів вчинення торгівлі людьми в залежності від етапів вчинення злочину. Такий поділ сприятиме розумінню того, які саме сліди злочину свідчать про реалізацію злочинцями свого наміру, чим саме характеризується особа злочинця на певному етапі вчинення торгівлі людьми та ін.

Так, якщо етап підготовки та планування передбачає підшукування учасників, змову щодо вчинення злочину, то доказового значення можуть набути відомості, отримані від осіб, які співпрацюють з оперативними підрозділами на засадах добровільності, гласних та негласних штатних та позаштатних працівників. Саме залучення осіб до співробітництва сприятиме встановленню оперативного контролю за злочинною діяльністю, результати здійснення якого можуть бути використані в подальшому як докази у кримінальному провадженні.

У випадку заснування фіктивного туристичного, шлюбного, модельного агенства, агенства із працевлаштування тощо, слідами, що свідчать про підготовку до такої злочинної діяльності можуть бути реєстраційні документи, відповідні дозволи (ліцензії) на посередництво у працевлаштуванні або інші види діяльності, зі змісту яких можна отримати інформацію про осіб, причетних до підготовки реалізації злочинного наміру, що можуть бути як достовірними, як і містити ознаки підробки – як часткової, так і

повної. Про причетність такого підприємства до злочинної діяльності, а саме як засобу прикриття злочинної діяльності свідчить також відсутність у легально зареєстрованого підприємства належної кількості виконаних договорів, угод, інших документів, які б свідчили про реальність вчинення підприємницької діяльності.

На етапі вербування через агенства з працевлаштування за кордоном, шлюбні або модельні агенства, як правило, використовуються оголошення у друкованих та електронних ЗМІ про пропозиції високооплачуваної роботи за кордоном, в яких запрошуються на роботу відповідні категорії населення – молоді жінки та дівчата, чоловіки для роботи на будівництві тощо. Під час безпосереднього спілкування із потенційною жертвою їй можуть демонструватись підроблені або справжні установчі документи, що засвідчують легітимність діяльності вказаних агенств, знімаються копії громадянських та закордонних паспортів, укладаються фіктивні трудові угоди або угоди про надання послуг з працевлаштування, складаються анкети для оформлення виїзних документів тощо, які у випадку їх виявлення та вилучення, також можуть бути доказами причетності агенства до злочинної діяльності – торгівлі людьми.

Слідами такої злочинної діяльності є всі перераховані документи – ліцензії, договори, анкети, копії та оригінали паспортів, угоди на надання послуг, квитанції про оплату авіа-, залізничних квитків та інші. До того ж, у пам'яті комп'ютерів та інших комп'ютерних пристроїв, телефонів, а також на носіях комп'ютерної інформації, що можуть бути виявлені у приміщеннях вказаних фірм, а також у окремих осіб, причетних до злочинної діяльності з торгівлі людьми можуть міститися зразки зазначених документів, відомості щодо інших осіб, завербованих злочинцями, дані щодо оплати за продаж та іншу незаконну угоду щодо “живого товару” та інші відомості, що можуть мати доказове значення. В залежності від виду носія інформації, такі відомості можуть мати процесуальне значення документу або речового доказу.

Етап переміщення жертв торгівлі людьми на сьогодні характеризується переважно законністю перетину державного кордону України при повному дотриманні пропускних правил, із оформленням всіх необхідних, справжніх документів. За таких обставин це переміщення стає легальним внаслідок формальної відповідності закону. При переміщенні на законних підставах матеріальними слідами такої діяльності є вилучені у відповідних відділах анкети-заяви та інші документи, які слугували підставою для оформлення та видачі закордонного паспорта, візи, а також показання співробітників відповідних відділів та установ.

У разі переміщення потерпілих за підробленими закордонними паспортами, найчастіше оформлюються паспорти на знайомих (за їхньою згодою або навіть без їх відома), інших громадян, чії документи випадково або ні опинилися у володінні осіб, причетних до торгівлі людьми (загублені, викрадені тощо) [13, с. 89].

Як свідчить практика розкриття та розслідування торгівлі людьми, у переважній більшості випадків затримання злочинців здійснюється саме на етапі переміщення “живого товару”, під час якого вилучаються такі документи: паспорти потерпілих (закордонні та громадянські); паспорти перевізників (закордонні), у яких проставлені візи та відмітки про перетин кордонів різних держав; квитки; записи (на паперових носіях та електронні); мобільні телефони, у пам'яті яких можуть зберігатися анкетні дані, прізвиська, адреси, номери телефонів як спілників і посередників, так і великої кількості жінок, що стали жертвами торгівлі людьми, а також іноземних громадян, банківських рахунків, маршрутів пересування, місць зустрічей та інша важлива для розслідування інформація.

Зазначимо, що у вітчизняній практиці правоохоронних органів використано досвід іноземних правоохоронців, а саме – залучення в якості доказів відеозаписів, зафіксованих камерами зовнішнього спостереження, що використовуються

різноманітними підприємствами, фірмами, банками, супермаркетами, розважальними закладами, автозаправками тощо [14]. При цьому може бути зафіксована важлива доказова інформація на підтвердження переміщення злочинців разом із жертвами, придбання ними різноманітних товарів, продуктів харчування тощо.

Типова слідова картина етапу передачі живого товару характеризується здебільшого лише можливістю отримати показання потерпілих, підозрюваних, а також результати проведених в момент передачі оперативно-розшукових заходів (відео-, звукозаписи, фотозображення тощо). Окрім цього, у випадку використання злочинцями безготівкових форм розрахунків існує можливість витребування необхідних документів від банківських установ. Якщо ж грошові кошти перевозяться злочинцями безпосередньо, доказового значення можуть набувати митні декларації про вивезення (ввезення) іноземної валюти на територію України.

У подальшому, під час проведення обшуків, тимчасового доступу до речей та документів у приміщеннях фіктивних підприємств (агенцій, фірм тощо), у житлі або іншому володінні злочинців, у інших приміщеннях, що використовувались ними зі злочинною метою, можуть бути виявлені оригінали або копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення, документи про надходження та одержання грошових переказів тощо. Враховуючи необхідність злочинців постійно підтримувати зв'язок між собою, суттєвого значення набувають дані операторів стільникового зв'язку про з'єднання з мобільних терміналів підозрюваних у причетності до злочинної діяльності.

Зважаючи на те, що на етапі експлуатації жертви піддаються не лише психологічному, а й фізичному насильству, вони можуть звернутися по медичну допомогу до лікувальних закладів, де залишаються відповідні документи (реєстраційні журнали, амбулаторні картки, історії хвороб тощо), а працівники таких установ можуть надати відомості з приводу таких звернень та процесу лікування.

У місцях безпосереднього насильницького утримування потерпілих під час експлуатації (спеціально відведені приміщення розважальних закладів, нічних клубів, приватні готелі, сауни, приватні будинки тощо), то в ході огляду цих місць можуть бути вилучені як традиційні сліди, що залишаються людиною: сліди рук, взуття, біологічні сліди, так і сліди, що підтверджують показання потерпілого про обставини його добровільного або насильницького утримування. До них відносяться: 1) умови проживання чи експлуатації жертви; 2) предмети, притаманні місцю насильницького утримування (наручники, шнури, провід, липуча стрічка і т.п.); 3) сліди крові, сперми, презервативи та інші сліди, характерні для зайняття проституцією (сексуальна експлуатація); 4) речі потерпілих; таємні записи, що вели потерпілі, знаки, мітки та ін.; 5) облікові записи на паперових носіях (записні книжки, зошити тощо), інформація в електронному вигляді (в пам'яті комп'ютерів та іншої техніки, мобільних телефонів підозрюваних), пов'язані із вчиненням злочинної діяльності (дати надходження живого товару, установчі дані потерпілих, розрахунки, відомості про поставників товару тощо); 6) банківські рахунки, документи про надходження та одержання грошових переказів; 7) безпосередньо грошові суми, інші цінності та інші предмети та документи, у тому числі, заборонені у обігу.

Отже, знання такого елемента криміналістичної характеристики торгівлі людьми, як "типової слідової картини" надає можливість оперативним співробітникам та слідчим висунути типові версії щодо особи злочинця, способів вчинення та приховування цього злочину, а також сприяє виявленню кореляційних зв'язків цього елемента з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми. Беззаперечним є те, що "типова слідова картина" є елементом, що знаходиться у безпосередньому зв'язку й залежності від стану й розвитку технічного забезпечення

злочинної діяльності, що потребує постійного детального дослідження й оновлення змісту цього елемента.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Гармаев Ю.П. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: Теория и практика / Ю.П. Гармаев, А.Ф. Лубин. – СПб., 2006. – 303 с.
3. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений – важный элемент криминалистической теории и практики / Н.П. Яблоков // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: Материалы Всероссийской научно-практ. конф. – Краснодар, 2002. – С. 25-28.
4. Салтевський М.В. Криміналістика: навч.-довідк. посібник / М.В. Салтевський. – К.: Правник, 1996. – 159 с.
5. Васильев А.Н. О криминалистической классификации преступлений / А.Н. Васильев // Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М.: Наука, 1976. – С. 25-26.
6. Лукьянчиков Е.Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е.Д. Лукьянчиков // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 2. – С.185-193.
7. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.В. Пясковський. – Київ: НАВС, 2004. – 225 с.
8. Горбасенко П.В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / П. В. Горбасенко. – Київ, 2013. – 22 с.
9. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми / Н. С. Карпов // Університетські наукові записки. – 2005. – №3 (15). – С. 268-273.
10. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В.Е. Коновалова, А.Н. Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр.. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С.17-22.
11. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В.Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1982. – Вып. 25. – С.13-21.
12. Криміналістика: навч. посіб. / За заг. Ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсеєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
13. Противодействие торговле людьми: учебное пособие / Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – 312 с.
14. Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

УДК 343.13

Костенко Марина Анатоліївна

Помічник судді Верховного суду України

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Висвітлено теоретичні проблеми реалізації засади рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві. Надано аналіз правового регулювання рівності перед законом і судом за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Встановлено особливості